

BIOPOLITIKA KAIP KALBINĖ PROBLEMA GIORGIO AGAMBENO FILOSOFIJOJE

Lina Valantiejūtė

Vilniaus universiteto
Filosofijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: lina.valantiejuite@fsf.vu.lt

Rita Šerpytytė

Vilniaus universiteto
Religijos studijų ir tyrimų centras
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: rita.serpytyte@rstc.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje siekiama parodyti, jog tik išryškinus kalbos kaip pirmapradiškai negatyvios struktūros idėją bei atskleidus jos įprasminimo perspektyvą, įmanoma neredukcionistiškai interpretuoti Giorgio Agambeno biopolitikos koncepciją. Kalbą ir biopolitiką susiejantis ryšys Agambeno filosofijoje išryškinamas analizuojant jo radikalizuotą Hegelio neigimo judesio interpretaciją. Teigiama, kad tik ontologiškai negatyviai interpretuojant kalbą galima paaiškinti, kodėl politika Agambenui visada jau yra biopolitika. Sykiu galima formuluoti ir svarbią konceptualinę analogiją: žmogus, kaip gyva būtybė, politikoje „egzistuoja“ tokiu pat statusu, kaip hegeliskas juslinis tikrumas „egzistuoja“ kalboje.

Pagrindiniai žodžiai: Agambenas, biopolitika, Hegelis, kalba, negatyvumas

Šiuolaikinėje filosofijoje diskutuojant ir polemizuojant politinės filosofijos klausimais sunkiai įmanoma apsieiti be Michaelio Foucault suformuluotos ir kitų filosofų bei teoretikų išplėtos biopolitikos sampratos. Biopolitika yra interpretuojama kaip šiuolaikinio pasaulio politinė neišvengiamybė ar net norma ir apibūdinama kaip galios struktūrų, santykių bei diskursų praktikos visuma, kuria biologinis žmogaus kūnas, jo gyvybė įtraukiami į disciplinarines praktikas, suvereno galia nustatant tos gyvybės „vietą“, „vertę“, „paskirtį“ o sykiu ir galimybę gyventi ar mirti.

Absoliuti dauguma šiuolaikinių biopolitikos teoretikų (Antonio Negri, Roberto Esposito, Michaelis Hardtas, Thomas Lemke) išlaiko dar Foucault nužymėtą tyrinėji-

mų kryptį ir susitelkia ties galios struktūrų, diskursų bei praktikų analize, kelia pasipriešinimo šiai galiai galimybės klausimą tiek pozityviai, tiek negatyviai prasme. Šioje teoretikų plejadoje savąja biopolitikos koncepcija iš pirmo žvilgsnio nesunkiai rastų vietą ir italų filosofas Giorgio Agambenas. Juk jis gvildena labai panašias problemas: istoriškai rekonstruoja ir dekonstruoja tas politines bei juridines procedūras, diskursus ir praktikas, kurios biologinį žmogaus kūną, jo gyvybę neatšaukiamai įtraukia į politikos lauką, paverčia jį politinių manipuliacijų objektu, taip ne tik transformuodamos ar net sunaikindamos politiką klasikine prasme apibrėžusias skirtis tarp privataus ir viešo gyvenimo bei biologinės ir politinės egzistencijos, bet ir leidžiančias radikaliai

suprobleminti pačios politikos ribų ar politinio subjekto klausimą apskritai.

Tačiau yra vienas dažnai ignoruojamas esminis Agambeno skirtumas nuo kitų biopolitikos tyrinėtojų: jis savo biopolitikos (o drauge ir teisės bei kitų socialinių fenomenų) sampratą kildina, o jos analizę atvirai ir tiesiogiai susieja su kalbos statuso, apibrėžties ir struktūros klausimų svarstymu. Savo knygos *Kūdikystė ir istorija*, itališkai pasirodžiusios 1978 m., po dešimties metų rašytoje prancūziško knygos leidimo prarmėje Agambenas rašo:

Kiekviena mintis gali būti klasifikuojama atsižvelgiant į tai, koku būdu ji artikuliuoja kalbos ribų klausimą.

[...] *Kaip galima ne objekto, bet pačios kalbos patirtis? O kai dėl kalbos, tai kaip galimas ne koks nors apskritai reiškiantis teiginys, bet pats faktas, kad kalbama, kad esama kalbos?*

Ir jei kiekvienam autoriui egzistuoja klausimas, apibrėžiantis jo minties *motivum*, tai būtent šių klausimų apimtis sutampa su ta sritimi, į kurią orientuojasi visas mano darbas. Ir parašytose, ir neparasytose knygose atkakliai siekiu apmąstyti ne ką kitą, o vienintelį dalyką – ką reiškia „čia esama kalbos“, ką reiškia „aš kalbu“ (Agamben 2001: 4–5).

Šiai nuostatai Agambenas lieka ištikimas ir vėlesniuose savo darbuose, kuriuose skirtingais aspektais plėtoja kalbos ir kalbiškumo temą, ypač daug dėmesio kalbos statuso klausimui skirdamas 1982 m. išleistoje knygoje *Kalba ir mirtis. Negatyvumo vieta*¹. Agambeno veikalai, kurie apskritai geriau žinomi kaip skirti teisės, politikos, religijos ar meno problematikai, nors ne visada tiesiogiai ir eksplicitiškai, tačiau

pirmiausia gvildena būtent kalbos statuso ir apibrėžties klausimą, – šis jo tekstuose išskyla kaip pamatinė filosofinė problema. O kiti klausimai, tarp jų ir bene geriausiai žinomas biopolitinės problematikos svarstymas, paradoksalu, tačiau pasirodo kaip išvestinės temos: „klausimas, koku būdu gyva būtybė turi kalbą, tiksliai atitinka klausimą, koku būdu nuoga gyvybė gyvena polyje“ (Agamben 1995: 12). Kaip matyti, nors pats autorius skirtinguose kontekstuose ir yra deklaravęs kalbos klausimo pirmenybiškumą savo teorinėse nuostatose, tačiau reikia pripažinti, kad to įsisąmoninimas veikia išlieka nuolatine hermeneutine pastanga, nes jis nėra eksplicitiškai suformuluotas. Ir galbūt dėl to kai kurie biopolitikos interpretuotojai (pvz: Lemke, Audronė Žukauskaitė) savo koncepcijose aktyviai eksploatuoja Agambeno biopolitikos sampratą, jo pateiktas ir išplėtotas skirtis bei sąvokas („nuoga gyvybė“, „išimties būklė“ ir pan.), tačiau tai daro instrumentiškai ir izoliuotai nuo kalbos klausimo, paties kalbos statuso konteksto (Lemke 2005: 4; Žukauskaitė 2014: 13).

Taigi pagrindinė straipsnio tezė yra ta, kad tik išryškinus Agambeno siūlomą ir plėtojamą specifinę kalbos sampratą įmanoma neredukcionistiškai interpretuoti bei paaiškinti jo biopolitinės koncepcijos įžvalgas. Ši tezė, kuri dar reikalauja papildomos išsklaidos, kreipia straipsnį bent jau lietuviškajame biopolitinę problematiką nagrinėjančių tekstų kontekste dar visai menkai tyrinėta linkme. Straipsnyje bus apsiribota parodymu, kad kalbą ir biopolitiką susiejantis ryšys Agambeno filosofijoje išryškėja visų pirma per jo akcentuojamą radikalizuotą hegelisko neigimo judesio, kaip juslinio tikrumo įveikos judesio, interpretaciją. Būtent savita Hegelio filosofijos

¹ Agamben, G. 1982. *Il linguaggio e la morte: Un seminario sul luogo della negatività*. Turin: Einaudi

kai kurių momentų recepcija bei interpretacija Agambeno filosofijoje ir atsiduria šio straipsnio dėmesio centre.

Taigi čia pirmiausia bus atkreipiamas dėmesys, kokia kalbos ir kalbiškumo samprata vadovaujasi, arba apie kokią kalbą kalba, Agambenas savo tekstuose. Tai neišvengiamai įpareigoja nusakyti jo filosofijos santykį su kitomis XX a. filosofinėmis koncepcijomis, taip pat vienaip ar kitaip kėlusiomis kalbos sampratos ir statuso klausimą, pirmiausia su ta XX a. filosofijos situacija, kurią Richardas Rorty apibūdino kaip vadinamąjį *kalbinį posūkį*.

Kalbos negatyvumo klausimas

Kaip viena iš šio straipsnio autorių teigė paskaitoje „Įvadas į negatyvumo problemą: J. Derrida ir G. Agambenas“², Agambeno filosofija nors ir specifiniu, savitu būdu, tačiau įsirašo į vadinamąjį kalbinio posūkio perspektyvą. Bent jau kontinentinės filosofijos tradicijoje šis posūkis visų pirma reiškia radikaliai suproblemintą santykį su pačiu kalbos fenomenu. Metafizinėje Vakarų filosofijos tradicijoje pačia bendriausia prasme laikytasi nuostatos, kad kalba – tai įrankis, tiesioginis ir skaidrus mąstymo tarpininkas, o sąvokos, žodžiai – jei tik tikslūs ir deramai vartojami – tiesioginės tikrovės išraiškos, sutampančios su pačia dalyko esme ir ją išreiškiančios, o štai kalbinis posūkis radikaliai keičia tokio mąstymo kryptį.

Knygoje *Kalbos sakramentas: priesaikos archeologija* Agambenas rašo:

Turbūt laikas užklausti tą kalbos kaip neprilygstamo jėgos, efektyvumo ir grožio įrankio prestižą, kuriuo ji mėgavosi ir tebesi-

mėgauja mūsų kultūroje. [...] Ji ne ką gražesnė nei paukščio giesmė, ne ką efektyvesnė nei signalai, kuriais apsieičia vabzdžiai, ir ne ką galingesnė nei liūto riaumojimas, kuriuo jis įtvirtina savo dominavimą (Agamben 2011: 71).

Šiais žodžiais kaip tik ir siekiama radikaliai užklausti kalbą, taip suprobleminant pačią žmogiškos kalbos sampratą, statusą ir kartu jos svarbą. Bet juk būtent kalbiniam posūkiui atstovaujančių teoretikų mąstyme pati kalba ir iškyla kaip neskaidrus fenomenas, ji yra fiksuojama nebe kaip efektyvus dalykų prasmės perteikimą įgalinantis žmogui duotas gebėjimas ar įrankis, bet kaip lemiamas, pačią tikrovę konstituojantis ir struktūruojantis veiksnys, vertas tyrinėjimo. Kalba pati yra tai, kas įgalina bet kokią „buvimą“, o sykiu ir galimybę ne tik pažinti, bet ir apskritai mąstyti.

Perfrazuojant garsiąją Witgensteino citatą „*Mano kalbos ribos* žymi mano pasaulio ribas“ (Vitgenšteinas 1995: 95) galima sakyti, kad ir Agambenas kelia sau panašią užduotį – apmąstyti pačias kalbinės patirties ribas, tą, kaip jis pats vadina, slenkstį, viena vertus, dar priklausantį kalbai, bet tuo pat metu jau fiksuojamą kaip esantį anapus jos, ir tokiu būdu susiejantį kalbos „vidų“ ir „išorę“, ant kurio nekalbiškumas tampa kalbiškumu, grynas gyvūniškas garsas virsta balsu, t. y. reikšmę turinčia kalba. Maža to, pasak Agambeno, ant to kalbiškumo slenksčio įsikūręs ne tik mūsų žinojimas, bet ir visa tikrovės patirtis, kuri nėra duota betarpiškai, bet tik kaip paties kalbiškumo patirtis (Agamben 1999: 44).

Būtent ant šio tikrovę, taigi ir socialinę tikrovę, konstituojančio kalbiškumo slenksčio Agambeno filosofijoje įsikuria ir politika. Erdvė, atsiverianti tarp to, kas priklauso tiesiogiai kalbai, ir to, kas jai

² Paskaita skaityta Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto renginyje „Filosofijos trupiniai“ 2013 m. balandžio 16 d.

išoriška, – tarp *phone* ir *logos*, tarp semiotikos ir semantikos – yra drauge ir žmogaus veiklos „vieta“ – žmogiškosios etikos ir kartu politikos „vieta“ (Agamben 1993: 7; Agamben 1991: xiii). Ir čia jau drąsiai galima fiksuoti pagrindinį Agambeno formuluojamos biopolitikos sampratos skirtumą nuo kitų biopolitinių teorijų. Daugelis jų, kaip jau minėta, į biopolitiką žvelgia kaip į tam tikrą moderniaisiais laikais susiformavusį istorinį fenomeną, analizuoja jį per galios santykių prizmę ir sieja su suvereno galių transformacija bei išplėtimu individo atžvilgiu (Foucault 1999: 107) arba užklausia biopolitikai svarbiausią – gyvybės – sąvoką, kuri taip pat interpretuojama kaip istoriškai sąlygotas modernųjų laikų produktas. Tuo tarpu Agambenas suka kita kryptimi – kalbant apie biopolitiką jam rūpi ne tiek galios santykių genezė, konfigūracijos ir jų istorinis kismas, bet kantiškai tariant – pačios politinės galios, kad ir kokią formą ji įgautų, galimybės sąlygos. Jis siekia paaiškinti, kaip politinė galia apskritai tampa galia ir gali būti realizuota pačiomis radikaliausiomis formomis, tarkime, įgauti holokausto pavidalą. Tos galimybės sąlygos fiksuojamos, „atrandamos“ vėlgi tik pačioje kalboje, nes „giliausias beprecedenčio žmogiškosios galios žiaurumo šaknys glūdi kalbos struktūroje“ (Agamben 1993: 7).

Turbūt geriausiai žinomoje Agambeno knygoje *Homo sacer: suverenį galia ir nuoga gyvybė* randama ištara „klausimas, koku būdu gyva būtybė turi kalbą, tiksliai atitinka klausimą, koku būdu nuoga gyvybė gyvena polyje“ (Agamben 1995: 12) mus ir kreipia link politiką ir kalbą siejančio ryšio aptarimo. Ryšio, kurio fundamentaliu tikrumu grindžiama ne tik Vakarų filosofinės minties tradicija ir kuris, kaip nurodo Hannah Arendt, „buvo senesnis už

polį ir jau žinomas ikisokratikų mąstymui“ (Arendt 2006: 30), o labiausiai filosofijos tradicijoje įsitvirtino dėl Aristotelio *Politikoje* pateikto žmogus kaip politinio gyvūno, turinčio kalbą, apibrėžimo. Ir šiuo atveju svarbu pastebėti, kad tai, ko šį santykį analizuodamas siekia Agambenas, yra ne atskirų ir istoriškai sąlygotų galios diskursų ryšys su politine galia, ne jos raiška tuose diskursuose bei praktikose (į ką iš esmės buvo orientuota Foucault galios genealogija), bet yra išsikėlimas sau užduoties iš pagrindų užklausti pačią kalbą ir atskleisti tikrovę specifiskai struktūruojantį jos pobūdį.

Taigi kyla pagrįstas klausimas kaip, koku būdu, anot Agambeno, kalba konstituojama tikrovę, koks mechanizmas susieja tai, kas yra pati kalba, ir tai, kas yra jai išoriška – t. y. tikrovė. Šiam radikaliai klausimui „detaliai“ išskleisti skiriama Agambeno knyga *Kalba ir mirtis. Negatyvumo vieta*, o straipsnyje pateikiama knygos tezių interpretacija susiformavo Agambeno filosofijai skirtų Vilniaus universiteto filosofijos doktorantūros seminarų kontekste³. Kaip nurodo jau pats knygos pavadinimas, svarbiausia joje keliama užduotis – negatyvumo vietos ir jo prasmės paieška. Šiai vietai užčiuopti ir fiksuoti Agambenas pasitelkia tik iš pirmo žvilgsnio nesusijusias Hegelio ir Heideggerio filosofijoje plėtotas įžvalgas, produktyviai susiedamas kalbos ir mirtingumo kaip dviejų pagrindinių, tačiau, jo teigimu, pakankamai neapmąstytų žmogiškumo apibrėžčių tandemą. Ką filosofine prasme iš tiesų reiškia, kad tik žmogus yra ir kalbanti, ir mirtinga būtybė? – klausia Agambenas

³ Prof. R. Šerpytytės seminarai: „Šiuolaikinės Hegelio interpretacijos. Negatyvumo problema Giorgio Agambeno ir Catherine Malabou filosofijoje“ (2014 m. rudens semestras) bei „Nihilizmas ir Vakarų filosofija“ (2013 m. ir 2014 m. pavasario semestrai).

(1991: xii). Šiame tekste nesiekama pateikti visos argumentų paletės bei rekonstruoti minties judėjimo trajektorijos, bet siekiama atskleisti, kaip Hegelio pateikta juslinio tikrumo įveikos interpretacija Agambeno teorijoje pasitarnauja kalbos kaip negatyvios struktūros pirmenybiškumo steigimui.

Veikalo *Dvasios fenomenologija* pirmame skyriuje „Juslinis tikrumas arba „Šitas“ ir nuomonė“, Hegelis rašo:

Mums rodomas „dabar“, „šitas dabar“. „Dabar“ juk jis jau nustojo būti [tą akimirką], kai jis buvo nurodytas; tas „dabar“ kuris yra, yra „kitas“, o ne tas, kuris buvo nurodytas, ir mes matome, kad „dabar“ yra kaip tik šitas „dabar“, nes jo būtis būdas jau yra nebūtis. Tas „dabar“, koks jis nurodomas, yra buvęs dabar [...] taigi šiame nurodyme mes matome tik tam tikrą judėjimą ir tokią jo eigą: 1) aš nurodau „Dabar“, ir tas dabar teigiamas kaip tiesa; tačiau aš nurodau jį kaip tai, kas buvo, arba kaip tai, kas įveikta; aš įveikiu pirmąją tiesą ir 2) teigiu „dabar“ kaip antrąją tiesą, sakydamas, kad jis yra buvęs, kad jis įveiktas 3) tačiau to, kas buvo, nėra [tai ne-yra]; aš įveikiu buvusią arba įveiktą būtį, antrąją tiesą, o kartu neigiu „dabar“ negaciją ir šitaip sugrįžtu prie pirmojo teiginio: „dabar“ yra. Vadinasi „dabar“ ir nuoroda į „dabar“ yra tokie, kad nei „dabar“, nei nuoroda į „dabar“, nėra kažkas betarpiška ir paprasta. (Hegel 1997: 100–101)

Kaip matyti iš pateiktos ištraukos, Hegelis išsamiai ir nuosekliai aprašydamas mėginimą sugriebtį, jo paties terminais tariant, *das Diese*, siekia parodyti, kad grynas, betarpiškas „tikrovės“ patyrimas yra neįmanomas. Dialektiniame vyksme pats indikacijos, rodymo aktas sutampa su signifikacijos, reikšmės įgavimo, judesiu ir pasirodo ne kaip betarpiškai prieinamas juslinis tikrumas, bet priešingai – kaip tikrovės paneigimo ir įtarpinimo procesas. Pats

Hegelis, dialektinį vyksmą traktuojantis ne tik kaip neišvengiamą, bet visų pirma kaip pozityvią reikšmę turintį judesį, aprašomą neigimo momentą fiksuoja ir atskleidžia kaip nuoseklus bei nepertraukiamo mąstymo – sąvokų judėjimo – procesą: sąmonė, susidurdama su šiuo atveju „išorine“ jusline „tikrove“, ją paneigia įtraukdama į savo „vidų“ – paversdama bendrybe – sąvoka.

Pastebėtina, kad Agambenas visą dėmesį sutelkia išimtinai į įtarpinimo judesį ir patį neigimą, jį radikaliai užklaudamas. Pačiame žodyje *Aufhebung* užduota jo kaip nukelties, o ne vien paneigimo interpretacija leidžia Agambenui fiksuoti negatyvumo vietą kalboje – sąvokoje, o pačią kalbos struktūrą išryškinti kaip turinčią išimtinai negatyvų pavidalą. Pasak Agambeno, mąstymas, neigdamas juslinį tikrumą, jo nepanaikina, nepašalina, bet suspendavimo judesiu „pagauna“ ir sulaiko kalboje. Juslinis tikrumas – įveikta „tikrovė“ – kalboje yra ne tik išlaikoma, bet tokiu pat būdu – kaip sąvoka – joje ir „pasirodo“: pasirodo kaip tai, kas neišsakoma, t. y. kaip paneigta ir įtarpinta kalbos, tačiau niekada nepanaikinama, o tik nukelta / sulaikyta (*aufgehoben*). Bet kai *Dvasios fenomenologijoje* Hegelis teigia, kad „tobula stichija, kurioje vidujybė tokia pat išoriška, kaip kad išorybė – vidujai, vėlgi yra kalba [...]“ (Hegel 1997: 523–524), tai cituodamas Hegelį Agambenas čia jau fiksuoja pačios kalbos pamatinį betarpiškumą: tai, kas yra „už kalbos“, kas yra „nekalbiška“, kalbai išoriška, vis dėlto esti tik jos viduje, pačioje kalboje, kaip sąvoka. Taigi, jei kalba yra tikrovę konstituojuantis pradmuo, tai tas pradmuo yra negatyvus, visada turintis savyje išlaikytą ir išsaugotą negatyvumą, kurį jis pats ir gali atskleisti (Šerpytė 2013). Paradoksalu, tačiau būtent pozityvusis *Aufhebung*, kaip suspen-

davimo, išlaikymo ir atidėjimo, o ne negatyvusis, grynojo neigimo, kaip naikinimo, momentas Hegelio dialektiniame neigime Agambenui padeda atskleisti ir išryškinti, kad vienintelė betarpiška žmogaus patirties duotybė – kalba, turi negatyvią struktūrą: kalba yra besilaikanti ant to, kas neišsakoma, ir gebanti „išsakyti“ savo negatyvumą.

„Neišsakomybė yra tai, ką kalba privalo suponuoti, kad apskritai galėtų ką nors reikšti“ (Agamben 1993: 4), – sako Agambenas. Todėl neišsakomybė atsiveria kaip pačios kalbos galimybės prielaida, kalbos „vieta“ ir sykiu yra įmanoma tik todėl, kad visada išlaiko santykį su kalba. Presuponuojanti kalbos struktūra, jos galia indikuoti / rodyti ir tuo pat metu signifikuoti / reikšti, visada balansuoti ant kalbiškumo slenksčio „išorės“ ir „vidaus“ per įtraukiančio išskyrimo judesį, yra nuoroda į pačios kalbos galią: „neįmanoma įeiti į arba išėiti iš santykio su tuo, kas priklauso pačiai santykio formai. Tai nereiškia, kad kalbančiam žmogui užkertamas kelias į nekalbiškumą. Tai greičiau reiškia, jog jis niekuomet negali šio nekalbiškumo pasiekti presuponuojamo besantykiškumo arba neišreiškiamumo forma; jį pasiekti žmogus greičiau gali pačioje kalboje“ (Agamben 1998: 34).

Tokia savita hėgeliškos dialektikos receptija Agambeno filosofijoje kvestionuoja neigimo, kaip grynai klasikinės loginės operacijos, pobūdį ir veikiau atskleidžia jį esant logine skirtimi – *différance* (plačiau apie tai: Šerpytytė 2007). Juk galimybė „fiksuoti“ ir kalbėti apie tai, ko *nėra* (kas šiuo atveju jau paneigta kaip juslinis tikrumas), tačiau visgi tuo pačiu metu yra tik kalboje ir tik kaip pačios kalbos negatyvus pagrindas, išeina už formaliosios logikos ribų. Klausimas „kas yra kalba?“ įprastą metafizinį mąstymą kreiptų į esinių pasaulį, siektų

išvesti „anapus“ kalbos ir mąstymo. Tačiau Agambenas, pasitelkdamas ne vien Hegelio, bet ir Heideggerio įžvalgas, siekia parodyti, kad tiek pats tokio klausimo kėlimas, tiek ir jo svarstymas apskritai, įmanomas tik kalboje ir tik todėl, kad pati kalba yra. Ir ji yra, kaip jau minėta, tik negatyviu būdu, kaip išsaugota neišsakomybės patirtis (plg: Šerpytytė 2014: 63).

Būtent taip ontologiškai negatyviai interpretuojant kalbą – kaip *neišsakomybę*, visada suspenduotą ir todėl išsaugotą kalboje, – Agambeno filosofijoje ir susiformuoja toji žmogiškosios egzistencijos, o drauge ir etikos bei politikos „vieta“, „teritorija“, kurioje mąstymas ir tikrovė tampa neperskiriami, tačiau nebe hėgeliška chrestomatine prasme, kaip „formalus“ mąstymo tapatumas būčiai, o kaip neperžengiamo ir nepašalinamo pačios būties kalbiškumo, jos ribų patyrimo įprasminimas.

Išryškinus ontologinį negatyvumo momentą, glūdinį pačioje kalboje, vis dėlto lieka klausimas – ar įmanoma identifikuoti, fiksuoti patį tą neišsakomybės, kalbos negatyvumo slenkstį, ribą tarp „išorės“ ir „vidaus“, į kurią nuolat atsitrenkia kalba, o drauge su ja ir mąstymas? Agambenas kalbiškumo ribą, o drauge ir kalbos galimybę fiksuoja *Balse (Voce)*, toje instancijoje, kurią jis apibrėžia kaip „kalbos įvykį tarp [gyvūniško] balso pašalinimo ir reikšmės įvykio“ (Agamben 1991: 35). Kalba, kaip reikšminga, funkcionuoja negatyvumo – gyvūniškumo pašalinimo balse – sąskaita.

Formuluodamas savąją *Balso* sampratą Agambenas taip pat remiasi Hegeliu, jo Jenos laikotarpio užrašais, kuriuose gana ryškūs jo dialektikos apmatai ir kur jis ieškodamas „sąmonės balso“ vietos atsi- gręžia į gyvūnišką balsą (Agamben 1991: 45). Hegeliui, o drauge ir Agambenui,

mirštančio gyvūno skleidžiamas garsas yra tai, kas jau nebėra tik gyvūniškas grynas (bereikšmis) garsas, bet veikiau ta „vieta“, kurioje hėgeliškais terminais tariant, sąmonė įgauna savo balsą, arba, kaip sako Agambenas, gimsta reikšmę turinti kalba. Ir būtent *Balsas*, toji „tarpinė“ instancija, atveria pačią kalbą kaip visada jau pagautą ir paženklintą negatyvumo, šiuo atveju – mirties, nes mirštančio gyvūno balsas nebėra tik ženklas tarp ženklų, reikšmę įgaunantis iš subjekto ir priklausomas nuo konteksto, bet turi reikšmę pats savaime. Jis ne tik nurodo (signifikuoja) į mirtį, bet ir viena-reikšmiškai reiškia (indikuoja) ją. *Balsas* Agambeno filosofijoje „funkcionuoja“ taip pat, kaip tiesioginis įvardis „šitas“ Hegelio *Dvasios fenomenologijoje*. Vos tik juslinis tikrumas pamėgina sugriebti *Diese*, jis, kaip matėme, yra iškart paneigiamas, suspenduojamas ir įtarpinamas kalba. *Balsas* taip pat atsiskleidžia ne kaip betarpiška duotis, bet kaip visada jau įtrauktas į dialektinį įtarpinimo procesą – jis tuo pat metu neigiamas, pašalinant gyvūno balsą, ir išsaugomas per to pašalinimo atskleidimą kaip prasmės gimimo įvykį, o gyvūno balsas lieka palaidotas kalboje kaip „nykstantis pėdsakas“ (Agamben 1991: 46).

Apibrėžiant kalbos „vietą“ ir struktūrą, Agambenui rūpi radikalizuoti skirtį tarp kalbos turinio ir pačios kalbos kalbiškumo bei permąstyti šią skirtį anapus metafizinio horizonto. Juk jei, heidegeriškai tariant, kalba yra suprantama tik kaip esinių reprezentavimas, tai kalbiškumas kaip toks tampa neįmanomas išsakyti, komunikuoti pačia kalba, nes kalba nėra joks esinys, bet tik pats mediumas / tarpininkas ir per ją kalbama apie esinius. Vienintelis būdas komunikuoti „kitaip“ – tai meta-kalba, transcendentinė tvarka, kuri leistų kalbėti „apie“ kalbą ją pa-

čią paverčiant objektu. Tačiau toks judesys tik atkartotų anksčiau išsakytos prielaidos struktūrą, todėl bet kokios pastangos sukurti tokią meta-kalbą yra žlugusios (Murray, Whyte 2011: 49). Kalba nėra komunikacijos objektas, bet pačios komunikacijos įgalinamas tarpininkas, ontologinė atvertis, per kurią įvyksta pati komunikacija. Todėl filosofijos užduotis, anot Agambeno, yra komunikuoti patį komunikuojamumą ir tai toli gražu nereiškia kalbėjimo apie jį kaip apie esinį, jo pavertimo objektu, kuris tokiu būdu pats automatiškai taptų medijuojamas. Kalba, medijuojanti visus esinius ir visą žmogiškąjį žinojimą, yra vienintelis betarpiškas dalykas, duotas kalbančioms būtybėms – žmonėms.

Biopolitika, teisė ir kalba: struktūrinė analogija

Aptarus Agambeno pateikiamą kalbos sampratą ir pabandžius išryškinti jos negatyvią struktūrą, bus pereita prie išsamesnio biopolitikos klausimo aptarimo ir kalbą bei biopolitiką susiejančios struktūrinės analogijos išsklaidos. Kaip jau minėta, skirtingai nuo tyrinėtojų, analizuojančių biopolitiką per galios kategoriją, Agambenui biopolitika nėra „atrandama“ ar rekonstruojama kaip istorinis, specifiskai modernųjų laikų fenomenas, todėl filosofas pabrėžtinai nedaro skirties tarp atskirų istorinių epochų ar politinių režimų kaip labiau ar mažiau biopolitiškų. Senosios monarchijos ar šiuolaikinės demokratijos yra lygiai taip pat angažuotos biologinę žmogaus gyvybę įtraukti į politikos erdvę ir ją užvaldyti, kaip ir diktatūros ar autoritariniai režimai. Dar tiksliau – toks užvaldymas, kaip teigia Agambenas, yra pačios politinės galios *nomos*, jos veikimo įstatymas ir visos Vakarų mąstymo tradicijos metafizinė užduotis

par excellence (Agamben 1998: 12). Ši Agambeno nuostata neretai vertinama skeptiškai ir kritikuojama dėl nepakankamo jos istoriškumo bei „kvaziontologiškumo“ (Žukauskaitė 2013: 91). Reikia pripažinti, kad ji pasirodo kaip neskaidri ir sunkiai paaiškinama iš galios diskursų ir praktikų dekonstravimo perspektyvos, nes išauga iš kito šaltinio – iš jau aptartų ontologinio kalbos negatyvumo prielaidų. Norint nuosekliai pagrįsti šį teiginį, svarbu remtis negatyvumo prielaidomis ir parodyti, apie kokią „struktūrinę analogiją“ tarp kalbos ir teisės bei išimties ir normos savo veikaluose kalba Agambenas (Agamben 2005: 36).

Ši visai Agambeno filosofijai lemtinga analogija yra atremta į du pamatinius konceptus – *homo sacer* ir *lo stato d'eccezione*, kurių prasmės interpretacija išryškina pamatinį „socialinių“ struktūrų ambivalentiškumą bei jų neišvengiamą aporetškumą. *Homo sacer* ir išimties būvis (*lo stato d'eccezione*) – tai dvi ne tik geriausiai žinomos, bet ir pačiam Agambenui bene svarbiausios sąvokos, jo filosofijoje funkcionuojančios ne kaip įtaigūs pavyzdžiai ar iliustracijos, bet kaip konceptualinės analizės schemas (plačiau žr. Šerpytytė 2013: 69–71), be kita ko, leidžiančios aptikti ontologiškai fiksuotą kraštutinę įtampą, išryškinančią dviprasmišką socialinių struktūrų – pirmiausia politikos, religijos ir teisės – egzistavimo ir funkcionavimo pobūdį.

Juk politika nuo antikinės Graikijos laikų buvo apibrėžiama ir mąstoma per pamatinę skirtį tarp *zoē* ir *bios*, tarp biologinės žmogaus gyvybės, priklausančios *oikos* (privatčiai, namų ūkio) sričiai, ir kvalifikuotos, geresnės politinės egzistencijos, priklausančios viešajai erdvei. Kaip rašo Arendt:

[...] „geras gyvenimas“, kaip Aristotelis vadino piliečio gyvenimą, buvo ne tik geres-

nis, ne tik laisvesnis nuo rūpesčių ar kilnesnis už paprastą gyvenimą, bet ir buvo visai kitos kokybės. [...] Jis jau nebebuvo pririštas prie biologinio gyvenimo proceso. Graikų politinės sąmonės ištakose mes randame neprilygstamą aiškumą ir artikuliuotumą nubrėžiant šią skirtį. [...] Perskyra tarp namų ūkio ir politinio gyvenimo sričių niekada nebuvo abejojama (Arendt 2005: 40–41).

Ši skirtis visada egzistavo praktiškai ir buvo stengiamasi ją išlaikyti, o teoriniu požiūriu ji funkcionavo kaip pamatinė politikos apibrėžimo ir supratimo paradigma, tačiau ji pati tapo įmanoma tik biologinės gyvybės sąskaita. Apibrėžti tai, kas politiška, tampa įmanoma tik todėl, kad pirmiausia identifiukuojama, aptinkama, o tada paneigiama, atskiriama ir pašalinama tai, kas nėra ir niekada nebuvo politikos sritis – t. y. pačią biologinę žmogaus gyvybę. Tačiau šis pašalinimo judesys nereiškia klasikinio loginio neigimo, taigi ir panaikinimo, o nurodo ne ką kita, kaip suspendavimo judesį, jau aptartą analizuojant Agambeno kalbos struktūrą. Vykdam šį judesį, kalba santykiyje su „tikrove“ atsiskleidžia kaip turinti negatyvią įtraukiančio išskyrimo struktūrą. Negana to, šis išskyrimas ir įvyksta tik pačioje kalboje ir tik kalba įgalina jį susieti su konkrečiu praktiniu atveju. Toji kalbinio slenksčio, ant kurio kalbos „vidus“ ir „išorė“ susisieja kaip atskiros, bet neatskiriamos plotmės, patirtis įsteigia beskirtiškumo zoną, kuri praktiniu požiūriu, t. y. teisine ir politine prasme, Agambenui atitinka vadinamojo išimties būvio paskelbimą:

Kalba yra suverenas, kuris nepaliauja mame išimties būvyje skelbia, kad nesama jokios kalbos išorybės, kad ji visuomet yra anapus savęs pačios. Ypatingas teisės struktūros pamatas glūdi šioje presuponuojančioje žmogiškos kalbos struktūroje. Ji išreiškia įtraukiančio išskyrimo saitą, kuriam daiktas

pajungiamas dėl savo buvimo kalboje, dėl buvimo pavadintu. (Agamben 1998: 20).

Todėl biopolitinių kūnų produkavimas bei įtraukimas į politikos sferą ir nėra modernųjų laikų „išradimas“, o visa politika visada buvo ir yra biopolitika. Problemiška ir neperžengiamose aporijose įkalinta šiuo atveju yra ne tiek politikos, kiek pačios kalbos struktūra bei prigimtis (Norris 2000: 41), įstūmusi visą Vakarų filosofijos tradiciją į metafizinio mąstymo tradicijai neišvengiamą ir net būtiną dviprasmišką politikos ir teisės svarstymo situaciją.

Toks kalbos „praktinis“ suprobleminimas išveda į vadinamojo išimties būvio svarstymą, kuris ypač reikšmingas aptariamame kontekste. Juk kalbinei suspendavimo struktūrai analogiška, pasak Agambeno, yra teisės struktūra, kuri atsiskleidžia analizuojant santykį tarp normos (taisyklės, įstatymo) ir išimties. Išimtis, būdama išoriška taisyklei, yra neatšaukiamai su ja susijusi per suspendavimą. Agambenas plėtodamas šią analogiją referuoja į vokiečių teisininko ir filosofo Carlo Schmitt'o išplėtotą suvereno sampratą, kuri skamba taip: „Suverenus yra tas, kuris priima sprendimą išimtinės padėties atveju“ (Schmitt 2013: 30). Schmitt'o teorijoje naudojamos perskyros tarp taisyklės ir išimties, normos ir sprendimo pačios teisės išoriškumo ir vidujybės atžvilgiu išlieka problemiškos, nes nepasiduoda redukuojamos viena į kitą, t. y. sprendimas dėl išimties būvio pačia savo esme niekada negali būti išvestas iš normos turinio. Priimant sprendimą dėl išimties būvio pati norma yra paneigiama, suspenduojama, tačiau sykiu tik per tokį suspendavimą atveriamą erdvę, sukuriama situacija, kuri pačios normos taikymą padaro įmanomą. Trumpai tariant, tam, kad normos taikymas taptų apskritai įmanomas,

normos turinys nuo jos taikymo atskiriamas įsteigiant išimties būvį. Taip, Agambeno teigimu, teisėje atsiranda anomijos zona, tačiau vien tik tam, kad teisė galėtų toliau veikti, kad vėl taptų įmanomas efektyvus reguliavimas (pvz., padėties normalizavimas). Pastebėtina, kad čia kaip tik ir tampa matoma struktūrinė analogija tarp kalbos, teisės ir politikos: taip kaip lingvistiniai elementai esti *langue* be jokios realios denotacijos, kurią jie įgauna tik konkrečiame diskurse, taip išimties būvio sąlygomis norma galioja be jokios referencijos į realybę.

Lygiai kaip vien suverenus sprendimas dėl išimties padėties atveria erdvę, kurioje gali būti nužymėtos ribos tarp vidaus ir išorės, o apibrėžtos normos gali būti priskirtos apibrėžtomis teritorijoms, taip vien kalba, kaip grynoji reikšmės potenciala, atsitraukdama nuo bet kokio konkretaus diskurso instancijos, atskiria kalbiškumą nuo nekalbiškumo ir įgalina reikšmingų kalbėjimo sričių, kuriose tam tikrus terminus atitinka tam tikri denotatai, atverti. Kalba yra suverenas, kuris nepaliaujamame išimties būvyje skelbia, kad nesama jokios kalbos išorybės, kad ji visada yra anapus savęs pačios. (Agamben 1998: 20)

Anot Agambeno, ne tik politika ar teisė, bet visos socialinės struktūros susiformuoja tuo pačiu principu: per konkrečios praktikos (*praxis*) nemedijuotų referencijų į tikrovę desemantizacijos ir suspendavimo procesą (Agamben 2005: 37). Taip kaip gramatika iš diskurso atskiria pačią kalbą, sukurdamą kalbą be denotacijų, o teisė sugeba atskirti normą, tik suspenduodama konkretų jos naudojimą, taip bet koks civilizacijos veikimas visose srityse atskiria žmogiškąjį *praxis* nuo jo konkretaus taikymo ir sukuria vien tik pačioje kalboje aptinkamą beskirtiškumo zoną – perėjimo nuo denotacijos prie signifikacijos erdvę.

Taigi galimybė apmąstyti ir *kalbėti* apie biopolitinę perspektyvą, kaip nuolatinę žmogaus, kaip gyvos būtybės ir biologinio kūno, užvaldymo bei įtraukimo į politikos lauką pastangą, kyla ne dėl to, kad pačios galios struktūros, diskursai ir praktikos „yra“ istoriškai duoti ir istorijos tėkmėje plečiasi, skaidosi ar keičia pavidalus, bet todėl, kad pati kalba atsiskleidžia kaip turinti ontologiškai negatyvią apribojimo, įtraukimo ir suspendavimo struktūrą ir atverianti beskirtiškumo erdvę tam, kad galia galėtų realizuotis, o politika – veikti ir vykti. Kita vertus, galima teigti, kad būtent dėl šios priežasties didžiausia XX a. žmonijos trauma – holokaustas – ne tik tapo įmanomas bei realizuotas, bet ir įsisąmonintas, suvoktas ir priimtas jis gali būti tik per kalbą ir kalbant. Visa, kas individualioje ar kolektyvinėje patirtyje iškyla kaip „nesuvokiama“, „neišsakoma“, „per sunku“, iš tiesų yra ne kur kitur, o kalboje ir todėl tik pati kalba ir gali padėti „suvokti“, „išsakyti“, „palengvinti“. O tai tampa savotišku žmogiškuoju imperatyvu – išlikti kalbančia gyva būtybe, taigi – kalbėti.

Apibendrinant galima formuluoti konceptualiai reikšmingą analogiją: Agambenui žmogus, kaip gyva būtybė, politikoje „egzistuoja“ tokiu pat statusu, kaip hėgeliškas juslinis tikrumas, „egzistuoja“ kalboje.

LITERATŪRA

Agamben, G., 1993. *Infancy and History: Essays on the Destruction of Experience*. Trans. Liz Heron. London and New York: Verso.

Agamben, G., 1982. *Il linguaggio e la morte: Un seminario sul luogo della negatività*. Turin: Einaudi

Agamben, G., 1998. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Trans. Daniel Hellerroazen. Stanford: Stanford University Press.

„Politika egzistuoja, nes žmogus yra gyva būtybė, kuri kalboje atskiria bei sau priešstato savo pačios nuogą gyvybę ir kartu per įtraukiantį išskyrimą išlaiko santykį su ja“, – rašo Agambenas (Agamben 1998: 12). Jo pateikta *homo sacer* figūros analizė bei pasiūlyta ontologiškai negatyvi kalbos struktūros prieiga atskleidžia, kad biologinė žmogaus gyvybė visada buvo (ir yra) politikos lauke kaip paneigta, išstumta, tačiau nepanaikinta, o veikiau suspenduota ir tokiu būdu ji paradoksaliai atsiskleidžia kaip būtina pačios politikos egzistavimo sąlyga.

Taigi perfrazuojant ir drauge atsakant į straipsnio pradžioje paties Agambeno žodžiais suformuluotą klausimą, kokių būdu gyva būtybė turi kalbą arba kokių būdu nuoga gyvybė gyvena polyje, dera atsakyti, kad tas „būdas“ yra pirmiausia ontologiškai negatyvus ir skleidžiasi ne kaip objektyvios istorinės sąlygos, konkrečios vietos ar galios diskursai bei praktikos, bet kaip tik kalboje ir per kalbą prieinamas pačios būties negatyvumas ir bepagrindybė. Biopolitika galima todėl, kad suverenios galios galimybės sąlygos glūdi pačioje kalbos struktūroje, o dar tiksliau sakant, kalbos „gebėjime“ pasiekti pačias žmogiškosios egzistencijos ribas – taigi jo kalbiškumo ribas, sykiu jų „nenutrinant“, t. y. įgalinant žmogų visada išlikti santykiyje su kalba.

Agamben, G., 2005. *State of Exception*. Trans. Kevin Attell. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Agamben, G., 1991. *Language and Death: Place of Negativity*. Trans. Karen E. Pinkus and Michael Hardt. Minneapolis and Oxford: University of Minnesota Press.

Agamben, G., 1999. *Potentialities: Collected Es-*

says in *Philosophy*. Trans. D. Heller-Roazen. Stanford: Stanford University Press.

Agamben, G., 2011. *The Sacrament of Language: An Archeology of the Oath*. Trans. Adam Kotsko. Stanford, California: Stanford University Press.

Arendt, H., 2006. *Žmogaus būklė*. Vilnius: Margi raštai.

Foucault, M., 1999. *Seksualumo istorija*. Vilnius: Vaga.

Hegel, G. W. F., 1997. *Dvasios fenomenologija*. Vilnius: Pradai.

Lemke, T., 2005. „The Zone of Indistinction“ – a Critique of Giorgio Agamben’s Concept of Biopolitics. *Outlines. Critical Practice Studies* 7 (1): 3–13.

Norris, A., 2000. Giorgio Agamben and the Politics of the Living Dead. *Diacritics* 30 (4): 38–58.

The Agamben Dictionary, 2011. Eds. Murray, A., Whyte, J. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.

Schmitt, C., 2013. *Politinė teologija. Politinė teologija II*. Vilnius: Versus aureus.

Šerpytytė, R., 2007. *Nihilizmas ir Vakarų filosofija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Šerpytytė, R., 2013. Religija tarp sekularizacijos ir nihilizmo. In: *Sekularizacija ir dabarties kultūra*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Šerpytytė, R., 2014. Religious Wiederholung: Søren Kierkegaard and Giorgio Agamben. *Topos. Journal for Philosophy and Cultural Studies* 1: 53–67.

Vitgenšteinas, L., 1995. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.

Žukauskaitė, A., 2013. Nuo biopolitikos prie biofilosofijos: M. Foucault, G. Agambenas, G. Deleuze’as. *Problemos* 84: 84–98.

Žukauskaitė, A., 2014. Kas yra biopolitikos subjektas? Filosofija, humanizmas ir gyvūniškumas. *Problemos* 86: 7–22.

BIOPOLITICS AS A LINGUISTIC PROBLEM IN PHILOSOPHY OF GIORGIO AGAMBEN

Lina Valantiejūtė, Rita Šerpytytė

Abstract. The purpose of this paper is to show that the interpretation of biopolitics as developed by Giorgio Agamben is based, first of all, on the assumption of primacy of the language as ontologically negative structure. The crucial link between biopolitics and language in philosophy of Agamben shows up as fundamentally radicalized interpretation of the movement of negation in the Hegelian dialectics. According to Agamben, Hegelian sense-certainty is simultaneously negated by language and suspended in language in a form of unspeakability – pure negativity. Moreover, any social structure is formed in the same way, and this is the reason why any kind of politics for Agamben is already biopolitics. This insight allows us to formulate the conceptual analogy between the way Hegelian sense-certainty “exists” in language and man, as a living being, “exists” in politics – that is, as always suspended, negated but never fully removed.

Keywords: Agamben, biopolitics, Hegel, language, negativity

Įteikta 2014 m. gruodžio 28 d.